

НОВ ОПИС НА ДРЕВНИТЕ РЪКОПИСИ ВА ЦГАДА — МОСКВА

Централният държавен архив за древни актове (съкр. ЦГАДА) е основан още през 1852 г. В хранилищата на това реномирано учреждение са намерили последен пристан стотици хиляди оригинални документи за историята на Русия от периода XI—XVIII в. Популарността на ЦГАДА сред световната славистика се дължи на факта, че в архива се съхраняват не само документи, но и голям брой ценни ръкописи. В това отношение сбирката му стои наред с колекциите на водещите съветски библиотеки. Характерно за ръкописите на ЦГАДА е, че някои от тях са отдавна известни на специалистите и са добре изследвани, но много други са слабо проучени и или са практически в забвение. Освен това досега липсваше систематично научно описание на кирилските ръкописни книги на ЦГАДА. Работата по неговото съставяне беше предшествувана от частни студии и монографии на А. С. Орлов, В. А. Погорелов, А. А. Покровски, В. М. Ундолски, С. А. Белокуров, И. Ф. Токмаков, В. Н. Шумилов, Н. Б. Шеламанова. Значителен импулс в тази посока представляваше публикуването на „Сводния каталог на славяно-руските ръкописни книги, запазени в СССР. XI—XIII в.“ (1984), в който са оповестени 44 кодекса от ЦГАДА.

Първият по рода си каталог на ръкописите от XI—XIV в. в този архив излезе от печат в края на 1988 г.* Той е плод на усилията на група в състав: О. А. Князевска, Н. С. Ковал, О. Е. Кошелева и Л. В. Мошкова. Поместени са описания на 173 паметника от осем фонда: библиотеки на Московската синодална печатница (№ 381) и на главния архив на Министерството на външните работи (№ 181), ръкописните сбирки на ЦГАДА (№ 188), Ф. Ф. Мазурин (№ 196), М. А. Оболенски (№ 201), Саровския манастир (№ 357), Държавното древнохранилище за грамоти и ръкописи (№ 135) и Антониево-Сийския манастир (№ 1196). Най-многобройни и най-важни за славистиката са ръкописите от типографската колекция, от които в разглеждания каталог са привлечени 156 екземпляра. В хронологично отношение паметниците са разделени по следния начин: X (?) — XI в. — 1 бр.; XI в. — 3; XI—XII в. — 6; XII в. — 13; XII—XIII в. — 8; XIII в. — 10; XIII—XIV в. — 5; XIV в. — 116; XIV—XV в. — 11. Повечето ръкописи произхождат от Новгородския и Псковския

регион. Съставителите са сметнали за необходимо да разделят новия каталог на две неравни части с обща пагинация. В първата са включени ръкописите до XIII—XIV в. включително, а във втората — само тези от XIV и XIV—XV в. плюс указателите. В увода нуждата от издаване на каталога се обосновава с аргументите, че описването на корпуса от ръкописи в дадено хранилище спомага за получаването на по-пълна представа за състоянието и обема на цялото ръкописно наследство и за по-добро запазване на източниците, тъй като в редица случаи отпада нуждата от непосредствена работа с тях. Трябва също да се отбележи, че в редица случаи новият каталог по-правя и допълва описанията на „Сводния каталог“. Нещо повече — тук са включени два ръкописа от XIII и XIII—XIV в. (№ 45—46), които са останали извън периметъра на „Сводния...“. Наблюдава се и противоположна тенденция. Ръкописите № 41, 59, 60 и 118 не само не са отъждествени, което е направено вече в „Сводния каталог“, но и описанията им са по-бегли и по-неточни. Сборниците с канони под № 29 и 106—109 са наречени „Параклитиси“, но това название е спорно.

Описанието на ръкописите на ЦГАДА следва инструкцията, съставена от Л. П. Жуковска и Н. Б. Шеламанова и одобрена от Археографската комисия на АН на СССР през 1974 г. Запазва се ортографията на източника. Книгите в две колонии се цитират с поредния номер на листа и главните букви А, Б (за колоните от лявата страна) и В, Г (за колоните от опаката страна). Прави впечатление, че езиковата характеристика се ограничава само с посочване на извода: „старославянски“, „древноруски“, „среднобългарски“ и „сръбски“. Елементарната логика подсказва, че за да съществува среднобългарска езикова редакция, тя трябва да се предшества от старобългарска (тук назована без основания „старославянска“). Съществен и на места натезжаващ елемент от описанието на ръкописите с липси е цитирането на началните и крайните фрази на запазения текст, при което той се атрибутира, когато това е възможно. Същевременно не се цитират началните и крайните изречения на включените съчинения — особеност, която затруднява по-нататъшното им конкретизиране и ползване. Ако съставителите не са сигурни в своя датировка или атрибуция, след нея те поставят въпросителна в скоби. Трябва да се изтъкне, че броят на тези въпросителни е по-голям от очаквания. Едно чисто техническо предимство на каталога е изяснянето на номерата на съответния ръкопис в горната лява или дясна част на всеки лист

* Каталог славяно-руских рукописных книг XI—XIV в., хранящихся в ЦГАДА — СССР. Сост. О. А. Князевская, Н. С. Коваль, О. Е. Кошелева, Л. В. Мошкова. Ч. 1—2. М., 1988. 348 с.

от описанието, което улеснява работата с него. По повод запознатостта на ръкописите на ЦГАДА съставителите отбелязват, че в края на XIX и началото на XX в. редица паметници са обработвани от лъжеекспериментатори с химически реактиви и са повредени.

Някои от разглежданите ръкописи са основоположни за помощните исторически дисциплини в СССР. Така например поместената под № 35 „Лествица“ на Йоан Схоластик от XIII в. е писана на пергамент и хартия. Последната се окачествява като бомбицина и съставителите смятат, че това е най-ранният известен случай на употреба на хартия в древноруски ръкопис. Както е известно, на българската територия хартия се употребява за първи път през 1230 г. във Ватопедската и Дубровнишката грамота на цар Иван Асен II¹. За разпространението на глаголическото писмо в Русия през XI—XII в. свидетелства една бележка на преписвача Лаурентий в Служебния минея за април (№ 7). Према са, че този книжовник работи в новгородската Лазарева обител.

Най-ценният диамант в сярковизицията на ЦГАДА без съмнение е краткото апракосно Евангелие, известно като Савината книга (№ 1). Съставителите са склонни да го датират по-скоро към XI, отколкото към X в. Те конкретизират извода на първичните л. 25—150, 156 и 164—165 като „старославянски“. С този термин се пренебрегва българската народностна основа на паметника, преписан в Източна България от глаголически оригинал на старобългарски език. Предположението на румънските изследователи, че Савината книга е създадена от влах в провинция Дакия (!), не може да бъде подкрепено с научни доводи². Под № 2—4 са описани известните Новгородски службени минеи от 1095, 1096 и 1097 г., които напоследък все повече привличат вниманието на езиковедите. Датировката 1095 г. за единия от Минеите, предложена още от Ягич, тук обаче е отхвърлена в полза на по-общото „края на XI в.“ В същия Минея за септември се съдържа служба за Вячеслав Чешки.

Въобще паметите и службите за славянски светци в ръкописите на ЦГАДА са многобройни. В Четириевангелие от XII в. (№ 12) са включени първите по хронология памети за Кирил Философ (14 февруари), Методий (6 април) и Йоан Екзарх Български (31 юли). Вземайки повод от липсата на служба и житие за Екзарх, Емил Георгиев явяваше в наличието на синаксарна контакминация с някой от византийските светци на име Йоан³. По този въпрос съществуват и други мнения. Два преписа на служби за Кирил Философ се откриват в Празничен минея за септември—февруари от XII в. (№ 16) и друг за декември—февруари с добавки от XII—XIII в. (№ 26). Служебен

минея за февруари от началото на XIV в. (№ 87) предлага канон за Кирил Философ, а Минея за април от втората половина на XIV в. (№ 89) — общ канон за Кирил и Методий. Най-ранната служба за руските князе Борис и Глеб произхожда от XII—XIII в. (Служебен минея за юли, № 8). Стихири са посветени на тях още в Празничния минея за септември—февруари от XII в. (№ 16). Но най-ранната памет за двамата благородници е поместена в Евангелие пълен апракос от XIII в. (№ 12). Паримии за Борис и Глеб присъствуват за първи път в Паримийник от 1348 г. (№ 50). В ръкописите на ЦГАДА от XIV в. изобилствуват паметите за руски светци или църковно-народни събития, свързани с руската история.

Климентоведите или изследователите на наследството на Климент Охридски могат да разчитат на Пролозите от разглежданото хранилище за десетки преписи от негови слова. Най-ранните са в Пролог за септември—февруари от първата половина на XIV в. (№ 119). Предизвиква недоумение, че този кодекс не е привлечен за разточение в българското издание на Климентовите произведения. Като се започне с Пролога за декември—февруари от средата на XIV в. (№ 122), няколко ръкописа поместват под датите 10 декември и 21 или 26 януари две слова на Презвитер Козма — „О минсе, не хотящих быти с черньи...“ и „К епископам и попам“. Известното слово „О временном житии“ на Петър Черноризец, който е отъждествяван от някои с цар Петър, е налице под дата 28 февруари в два Пролога — за януари—март от втората половина на XIV в. (№ 125) и за септември—февруари от същия период (№ 128). Среднобългарският книжовник Киприан е представен в Служебник от края на XIV в. (№ 160) със своето „Поучение к иереям“. В описа не е посочено към кое духовенство е адресирано това поучение⁴. Вероятно става въпрос за псковския клир, тъй като ръкописът произхожда от Псков, но категорично потвърждение може да се получи само от текста.

Рядък пример за каноничен текст, употребяван по неканоничен начин, е Псалтирът от втората половина на XIV в. (№147). Той е изпълнен с гадателни приписки, на които читателят се е натъквал при отварянето наслуги на паметника. Освен патристични творби „Стефанит и Ихнилат“, „Физиолог“, един смесен сборник от втората половина на XIV в. (№ 154) включва шикъл апокрифни сказания за кръстното дърво. За темен автор се приема поп Йеремия. Апокрифната традиция фигурира в разглежданите ръкописи с интересни и редки произведения като Поучението на апостол Павел „от святах писаний“ (в № 144), дорочеството на Исая „о последних летех“ и Словото „о праве Богородици“, което е откъс от апокрифното житие на Богородица от Елифанй (в № 150), Посланието на Пилат до Тиберий и Книгата на Авраамовото откровение с минаютори (в № 153), Беседата на тримата светители (в № 157). Значение за историята на руското право има юри-

¹ М. Зафиров. Предварителни бележки към въпроса за появата и разпространението на хартията в България през XIII—XIV в. — Помощни исторически дисциплини. Т. 2. 1980, с. 181.

² E. Vrabie. Au fost copiate „Savvina kniga“ și „Codex Suprasliensis“ în Dacia Traiana? — Studii și cercetări lingvistice, 22, 1971, No 2, 185—198.

³ Е. Георгиев. Разветът на българска литература в IX—X в. С., 1962, 212—213.

⁴ Н. Дончева-Панайотова. Киприан. Старобългарски и староруски книжовник. С., 1981, 136—137.

дическият сборник от втората половина на XIV в. (№ 155).

Каталогът завършва с неизбежните указатели на названията на ръкописите, хронологията им, разпределението им по фондове, имената на лицата в приписките, на цитираните слависти и на седищата. Тук обаче отсъствуват най-необходимите индекси на имената на авторите и заглавията на техните съчинения (в описите на ръкописите във

Вологодския музей има дори индекси на началните изречения). Липсват и факсимилета от ръкописите. Въпреки тези минуси новият каталог на ЦГАДА разкрива твърде задоволително ръкописното богатство на този архив, част от което още не е проучена и публикувана. Неговата поява може само да се приветства.

Павел Стефанов

ИЗКУСТВОТО НА ИНТЕРВЮИСТА

(BERNARD PIVOT: „Ecrire, lire et en parler...“, ed. „Robert Laffont“, Paris, 1987, p. 564.

CAMILO JOSE CELA: „Conversaciones españolas“, ed. „Plasa y Janes“, Barcelona, 1987, p. 320.)

Това изкуство се развива все повече в редица страни, то навлезе и у нас по страниците на вестниците и списанията. Писателят и журналистът слезе непосредствено до живото слово, за да го приеме непосредствено и читателят със силата на идеите и художествените качества на интервюта. Това особено важи за хората, които боравят с живото слово, за да може да го възприеме побързо не само читателят, но и зрителят по телевизията, слушателят по радиото, за да се вдъхновяват от редица важни моменти от творческото развитие на хората на изкуството. Интервюто е особено силно, когато се прави не само със задаване на въпроси и отговорите следват след време, а когато интервюистът непосредствено беседа с интервюирания, двамата стоят лице срещу лице, за да протича техният непосредствен разговор, при който често се казват неподозирани неща, пълни с явна и кондензирана мисъл.

Искам да се спра на два значители сборника в това отношение, в които блисти голямото изкуство на интервюиста, особено когато това се отнася за значители писателски личности, или личности от всяко друго изкуство. Книгите са за двама майстори в тази област: видния френски интервюист и литературен критик Бернар Пиво и не по-малко известния испански писател и есеист Камило Хосе Села, преведан и у нас, лауреат на Нобелова награда за литература за 1989 г. Бернар Пиво е автор на големия сборник „Да пишеш, да четеш и да слушаш...“, пуснат неотдавна от издателство „Робер Лафон“ в Париж, съдържащ 564 големи страници, с подзаглавие „Десет години световна литература в 55 интервюта“. Другата книга е „Испански разговори“ от Камило Хосе Села, пусната неотдавна от издателство „Пласа и Ханес“ в Барселона, в обем 320 страници, в които са представени 40 испански творци от XX в., със сполучливо подобрени портрети за тях. В повечето случаи това са творци от цвета на френската, испанската и световната литература. Начинът на действие и подстъпът на двамата автори за постигането на добрите и изцяло написани интервюта е съвсем различен.

Трябва да кажа, че Бернар Пиво е един от най-големите интервюисти във Франция. Много от неговите интервюта биват излъчвани по френската телевизия, а някои от тях се отпечатват в известното френско литературно списание „Лир“, на което той е директор. Така че, не е случайно изли-

зането на неговия голям сборник с хубаво оформление. Книгата започва с неговия непринудено написан предговор, въвеждащ читателя в същността на материала, в който обяснява причината за любопитните въпроси и отговори, свързването със сърцевината на творчеството на интервюирания автор, и защо силата на авторското творчество в такива случаи особено привлича. В такава насока са представени редица френски бележити писатели като Ерве Базен, Даниел Буланже, Мишел Бютор, Маргьорит Дюрас, Патрик Модяно, Натали Сарот, Мишел Турние и др., дори и Франсоа Митран, сегашният президент на Френската република, който у нас не е известен като писател, но е оставил вече няколко значителни романа и продължава да пише и сега въпреки президентската си заетост. И неслучайно Пиво подчертава, че „добрите интервюта са непосредствени по същество и преди всичко — непретенциозни“. Това се чувствава и в поместените интервюта с чуждестранни автори като Хайнрих Бюл, Хорхе Луис Борхес, Итало Калвино, Габриел Гарсиа Маркес, Уилям Стайрън, Антъни Бърджис и др. А хората на художественото слово винаги се радват на интервюта с тях.

Ето въпреки свежата панорама на тези интервюта на Бернар Пиво, които са наситени с любопитни въпроси и отговори. Те разкриват в кондензирана форма духовното съдържание и идейните търсения на тези забележителни представители на художественото творчество по света. И затова неговият сборник остава като жив извор за проникване в сърцевината на творчеството, което има трайно значение.

Не по-малко интересни са и литературните интервюта на бележития испански писател Камило Хосе Села, който се спира на видни негови събратя по перо, интервюирани по различно време, но оставили вече ярък отпечатък на творческите си прозрения. Това са значители творци като Мануел Мачадо (брат на видния поет Антонио Мачадо), Пио Бароха — този дълбокомислен анализатор на испанската душевност, преведан и у нас, Исак Диас Пардо, наречен „гениален визионер“, Асорин, този словесен ваятел на испанската природа, на испанските градове, както и двамата бележити художници — будните очи на своето испанско време — Хуан Миро и Пабло Пикасо, разпространили художническите си възгледи по света, притежаващи богата художествена палитра. Предста-